

บทที่ 5

บทสรุป กระบวนการกลายเป็นคนจน

กระบวนการกลายเป็นคนจน ในช่วงระยะเวลา 40 ปีของชุมชน จากยุคชุมชนอิสระจนถึงยุคการถูกแทรกแซงครอบงำและยุคหมดความสามารถพึ่งพาตนเอง เป็นกระบวนการที่สามารถอธิบายได้สี่กระบวนการ คือ กระบวนการที่หนึ่ง การพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรมชาวเขา กระบวนการที่สอง การถูกกีดกันการใช้ทรัพยากร กระบวนการที่สาม การพังทลายของระบบเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ กระบวนการที่สี่ ภาวะความไม่มั่นคงในการปรับตัวด้านเศรษฐกิจ

กระบวนการที่หนึ่ง การพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรมชาวเขา

การพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมชาวเขา เริ่มตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา เมื่อผู้นำรัฐบาลมีนโยบายที่จะผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวเขาให้กลายเป็น "พลเมืองที่มีความจงรักภักดีต่อชาติไทย" จากการเชื่อมโยงชุมชนชาวเขากับปัญหาสามประการ คือ หนึ่งปัญหาความมั่นคงหรือภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ สอง ปัญหายาเสพติด สาม ปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย (ดู ขจัดภัย นุราชพัฒน์, 2518) กระบวนการพัฒนาชาวเขาทางด้านสังคมจึงเน้นการสร้างวัฒนธรรม "จงรักภักดี" ได้แก่ การถ่ายการศึกษาแบบพิเศษที่มุ่งเน้นการอ่านเขียนภาษาไทยได้ และมุ่งสร้างสำนึกให้ชาวเขาก็ดีต่อชาติไทย โดยใช้องค์กรรัฐ เช่น โรงเรียน และองค์กรทางศาสนาพุทธ เช่น วัด องค์กรด้านการปกครองโดยตั้งผู้นำของทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

ชาวบ้านปางอ้อกาเป็น "ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง" จึงได้รับ "การพัฒนา" ทางด้านสังคมจากหน่วยงานรัฐ โดยหน่วยงานตำรวจตระเวนชายแดนเข้ามาจัดตั้งโรงเรียน และหน่วยงานกรมประชาสงเคราะห์จัดตั้งศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาขึ้นในช่วง พ.ศ.2515 องค์กรทางศาสนาโดยการสนับสนุนจากรัฐสร้างวัดในชุมชนใกล้เคียงเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา ให้แก่ "ชาวเขา"

ระบบโรงเรียนมีผลสะท้อนต่อชุมชน 2 ประการ คือ

หนึ่ง เกิดการแบ่งแยกแรงงานของครัวเรือน เช่น เด็กโตที่มีหน้าที่ช่วยพ่อแม่ในการเลี้ยงดูเด็กเล็ก ทำงานเล็ก น้อยในบ้านและไร่ เป็นส่วนช่วยให้พ่อแม่สามารถใช้แรงงานได้อย่างเต็มที่ การแบ่งแยกเด็กออกจากกระบวนการร่วมทำงานกับครอบครัวและชุมชน มิได้ทำให้ชาวบ้านปางอ้อกาสูญเสียด้านแรงงานเท่านั้น แต่สะท้อนถึงการจัดการกับปัญหาในวิถีชีวิต เช่น การเลี้ยงดูเด็กเล็ก ที่มีอยู่กับครอบครัวโดยเฉพาะจะอยู่กับแม่เพราะต้องตีนมจากแม่ โดยในวิถีชีวิตเดิมจะมีเด็กโตที่เป็นพี่คอยช่วยดูแลน้อง เพื่อให้แม่ทำงานใน

ไร้ได้เต็มที การช่วยกันเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวทั้งพ่อแม่และพี่ ๆ ช่วยทำให้การทำงานต่าง ๆ ของครอบครัวดำเนินไปได้ เมื่อเด็กโตต้องไปโรงเรียนทำให้เกิดปัญหาในการเลี้ยงดูเด็กเล็กและการทำงานที่จัดการยากไม่่ง่ายนัก บางครัวเรือนแก้ปัญหาด้วยการให้เด็กโตพาน้องเล็กไปโรงเรียนด้วย ดังนั้น การแบ่งแยกเด็กไปเข้าโรงเรียนสร้างปัญหาให้ครัวเรือนชาวบ้านปางอึกา แม้ดูเหมือนจะเป็นปัญหาเล็ก แต่สำหรับวิถีชีวิตชาวไร้ที่ต้องทำงานในไร้ นา และป่า เป็นเวลานาน การจัดการปัญหาการเลี้ยงดูเด็กเล็กไม่ใช่เรื่องง่าย อย่งไร้ก็ตามชาวบ้านปางอึกาหลายครอบครัวก็แก้ปัญหาด้วยการให้เด็กโตพาน้องไปโรงเรียนด้วย บางครัวเรือนให้เด็กขาดเรียนเลี้ยงน้อง

สอง การพัฒนาการศึกษาของหน่วยงานรัฐเข้าสร้างแรงสะท้อนให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระดับวัฒนธรรมการสืบทอด"ความรู้"ภายในชุมชน จากเดิมที่มีครอบครัวคือพ่อแม่เป็นผู้ถ่ายทอดให้ลูกโดยตรงและสมาชิกในชุมชนเช่น ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน ถูกแทรกแซงจากระบบโรงเรียน ที่มีลักษณะอย่งเป็นทางการ ทำให้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนแบบเดิมที่ไม่มีองค์กรชัดเจนถูกแย่งบทบาทหน้าที่ไป

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ แต่เดิมเป็นเงื่อนไขสำคัญของชุมชนที่ทำให้ชาวบ้านมีศักยภาพในการพึ่งพาตัวเองด้านเศรษฐกิจ เพราะสามารถผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคได้เองเป็นส่วนใหญ่ เช่น การทอผ้า เมื่อสอบถามผู้หญิงรุ่นแรกๆของชุมชนที่ออกมาับการศึกษาภายนอกจนจบระดับมัธยมศึกษา พบว่าทอผ้าใช้เองไม่เป็นในขณะที่คนรุ่นแม้อย่างทอผ้าใช้กันเอง การสูญเสียกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนยังทำให้บทบาทของผู้อาวุโสลดลง จากการสะท้อนของชาวบ้านบางคนเห็นว่าการศึกษาที่เด็กออกไปเรียนหนังสือทำให้เด็ก "ร้าย" กว่าเดิม หมายถึงเด็กจะเถียงไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ดังนั้น การสูญเสียกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนนำไปสู่การสูญเสียในระยะยาวในด้านวัฒนธรรมที่ให้ความเคารพต่อผู้อาวุโสเป็นความขัดแย้งเชิงวัฒนธรรมที่เริ่มปรากฏในชุมชนของบางครอบครัวในชุมชนปางอึกา

สำหรับการ"พัฒนา" โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ที่เป็นหน่วยงานของรัฐที่รวมเจ้าหน้าที่จากหลายหน่วยงานเข้าไป "ช่วยเหลือ" "สงเคราะห์" ชาวบ้านปางอึกา สร้างแรงสะท้อนในด้านการจัดสภาพให้ชาวบ้านปางอึกา กลายเป็น "ชาวเขา"ที่"พวง"ปัญหาชาวเขา" ไปโดยปริยาย ทำให้เกิดผลกระทบในเชิงศักดิ์ศรีและจิตใจต่อชาวบ้าน เห็นได้จากการที่ชาวบ้านหันมานับถือศาสนาคริสต์กันเกือบทั้งหมู่บ้าน ในปี พ.ศ.2515 เป็นการแสดงถึงการเป็นผู้มีวัฒนธรรมมีศาสนาความเชื่อที่เป็นสากลไม่ใช่คนด้อยทางวัฒนธรรมและล้าหลังทางความเชื่อ

สรุป ประวัติศาสตร์ของชุมชนในยุคการพัฒนา นับตั้งแต่ พ.ศ. 2515 -พ.ศ.2524 เป็นช่วงที่ชุมชน ถูกแทรกแซงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมทำให้เริ่มสูญเสียศักยภาพทางด้านภูมิปัญญา ชาวบ้านหาทาง ออกด้วยการร่วมมือกันจัดสร้างโบสถ์ขึ้น เพื่อแสดงถึงการเลือกนับถือความเชื่ออย่างอิสระจากการ และเพื่อ แสดงถึงความทันสมัยในด้านความเชื่อของชาวบ้านที่มีได้ “ล้ำหลัง” อย่างไรก็ตามการพัฒนาทางด้านสังคม และวัฒนธรรมส่งผลในระยะยาว กล่าวคือในชนรุ่นต่อมาของชุมชนที่รับเอาวิถีคิดและการดำเนินชีวิตแบบ สมัยใหม่ ได้สร้างเงื่อนไขทั้งด้านบวกและลบต่อการเผชิญกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อถูกรัฐควบคุม สิทธิการใช้ทรัพยากรโดยปิดกั้นสิทธิดั้งเดิมของชาวบ้าน หลังปี พ.ศ.2525 เป็นต้นมา

กระบวนการที่สอง การถูกกีดกันสิทธิการใช้ทรัพยากร

ระบบเศรษฐกิจของชุมชนปางอึกาแต่ดั้งเดิมเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อยังชีพที่มีความสามารถในการ พึ่งตนเองในด้านการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคได้เองเป็นส่วนใหญ่ มีการความสัมพันธ์กับภายนอกในเชิง การค้าขายแลกเปลี่ยนเพียงเล็กน้อย ในส่วนของเครื่องอุปโภคบริโภคที่ไม่สามารถผลิตเองได้

พื้นฐานระบบเศรษฐกิจดังกล่าวอาศัยการทำไร่บนที่สูงและทำนาตามที่ราบที่มีอยู่เล็กน้อย การ ผลิตในระบบนี้เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีวิตโดยตรง ชาวบ้านไม่มีวัฒนธรรมการผลิตเพื่อขาย แต่ มีการเก็บหาของป่าและผลผลิตที่เหลือออกไปขายที่ตลาดเช่นน้ำผึ้ง พริก ถั่ว งา เพื่อซื้ออาหารบางอย่าง และเครื่องมือเหล็กจากตลาด แต่เดิมการพัฒนาความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองกับ ระบบการผลิตเพื่อยังชีพ เช่นความรู้ในเรื่องการใช้ที่ดิน ชาวบ้านปางอึกาใช้ที่ดินในป่าทำไร่ โดยยึดหลัก สิทธิการใช้ประโยชน์ เป็นระบบสิทธิที่เอื้อให้เกิดการใช้ที่ดินตามคุณค่าในการผลิต วิธีการใช้ที่ดินเป็นไป อย่างสอดคล้องกับระบบนิเวศ กล่าวคือ มีหลักการใช้แบบหมุนเวียนพื้นที่เพื่อเปิดโอกาสให้ที่ดินเดิมฟื้น สภาพคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ

ชาวบ้านปางอึกาบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก แต่มีวิธีการเพาะปลูกข้าวและพืชผักต่าง ๆ ในไร่โดย เน้นความหลากหลายของพืชพันธุ์ต่างๆ ในแปลงเดียว เป็นการจำลองแบบตามธรรมชาติที่มีความหลากหลาย ของพันธุ์พืชและสัตว์ ความรู้ในการเพาะปลูกโดยเน้นความหลากหลายสร้างความมั่นคงทางด้าน อาหารให้แก่ครัวเรือนชาวบ้านปางอึกา กล่าวคือ ได้ข้าวเป็นอาหารหลัก ได้ผักต่าง ๆ ที่ใช้บริโภคในชีวิต ประจำวันและบริโภคตลอดปี เป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชาวบ้านปางอึกาส่วนใหญ่จึงอยู่ที่การผลิต ในไร่หมุนเวียน ทั้งนี้ ในยุคบุกเบิกชาวบ้านส่วนใหญ่สามารถสร้างความมั่นคงให้กับครัวเรือนของตนเองได้ พอสมควร เห็นได้จากชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยประสบปัญหาการขาดแคลนข้าวบริโภคในชุมชนมากนัก

สำหรับบางครัวเรือนที่ขาดแคลนข้าว ยังสามารถใช้แรงงานแลกเปลี่ยนข้าวกับเพื่อนบ้านในชุมชนได้โดยไม่ลำบากแต่อย่างใด นับเป็นเหตุการณ์ปกติในชุมชน

ส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ก็สามารถสร้างได้จากการใช้วัสดุในป่า เช่นการสร้างบ้าน ใช้ไม้ไผ่ หญ้าคา เป็นหลัก เครื่องมือการเกษตร ไม่ซับซ้อน เช่นมีด ขวาน จอบเสียม ไม้ไผ่เหลสำหรับกระแทงดิน เป็นต้น แม่บ้านและผู้หญิงในชุมชนสามารถทอผ้าให้คนในครอบครัวโดยไม่ต้องซื้อหา ใช้วัตถุดิบคือฝ้ายที่ปลูกเอง ชุมชนปางอึกาในยุคบุกเบิกก่อตั้งที่มีอิสระในการจัดการทรัพยากรจึงพึ่งพาตัวเองได้เป็นส่วนใหญ่

ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ชาวบ้านจัดการให้มีความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนในแทบทุกด้าน โดยมีหลักการต่างตอบแทนกัน วัฒนธรรมดังกล่าวเอื้อต่อการผลิตในด้านการใช้แรงงานแลกเปลี่ยนภายในชุมชน ช่วยให้สมาชิกไม่ต้องลงทุนค่าใช้จ่ายเป็นเงินในการผลิต และช่วยสานความสัมพันธ์ในชุมชนให้แน่นเหนียวจากพันธะที่ต้องช่วยเหลือดูแลกัน เป็นระบบประกันว่าสมาชิกทุกคนจะสามารถอยู่รอดได้ เช่น ในชุมชนปางอึกามีหญิงชราที่ไม่มีครอบครัวของตัวเอง คนในชุมชนเช่นครอบครัวหลาน ๆ และเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ จะช่วยหญิงชราผู้นี้ในด้านปัจจัยการดำรงชีวิตต่าง ๆ วัฒนธรรมในลักษณะนี้เ็นอกงามจากระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพที่เน้นการร่วมมือกันในชุมชนเพื่อความอยู่ดีมีสุขของทุกคนในชุมชน

กระบวนการกีดกันสิทธิของชาวบ้านเกิดขึ้นในสองกรณี คือ กรณีที่หนึ่ง ปี พ.ศ.2525 รัฐประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย และกรณีที่สอง มีโครงการปลูกสวนป่าสักในพื้นที่ป่าสงวนทับซ้อนที่ทำกินของชาวบ้าน ในขณะที่พื้นที่ทำกินของชาวบ้านปางอึกาส่วนใหญ่อยู่ในป่าที่รัฐประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้บุกรุกป่าเมื่อใช้พื้นที่ทำไร่ตามปกติ แม้ว่าชาวบ้านจะอาศัยทำกินในพื้นที่ดังกล่าวมาก่อน ชาวบ้านถูกปิดกั้นไม่ให้ใช้พื้นที่ในระบบหมุนเวียน แต่ถูกจำกัดให้ใช้พื้นที่เพียงแปลงเดียว

ในขณะที่ที่ทำกินส่วนหนึ่งของชาวบ้านปางอึกาอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ที่อยู่อาศัยและที่ทำกินส่วนหนึ่งอยู่ในเขตป่าสงวน ทำให้ประสบปัญหาโครงการปลูกป่าทับพื้นที่ทำไร่ และการห้ามถางไร่ในเขตที่มีการปลูกสวนป่าสัก ชาวบ้านถูกปิดกั้นไม่ให้ใช้พื้นที่ในระบบหมุนเวียน แต่ถูกจำกัดให้ใช้พื้นที่เพียงแปลงเดียว กระบวนการดังกล่าวเป็นการปิดล้อมสิทธิดั้งเดิมของชุมชน ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านแต่ละครัวเรือนในชุมชนปางอึกาอย่างรุนแรงแรง กล่าวคือ ทำให้แต่ละครัวเรือนไม่สามารถผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองได้อีกต่อไป เนื่องจากที่ดินเริ่มเสื่อมคุณภาพในปีต่อ ๆ มา

ชาวบ้านปางอึกาพยายามปรับตัวทางเศรษฐกิจหลายรูปแบบ เช่นการปรับพื้นที่ไร่บางส่วนเป็นที่นา ทำได้บางครอบครัว ขณะที่ครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่สามารถปรับได้ จึงเริ่มประสบปัญหาความไม่มั่นคงในด้าน

อาหาร เนื่องจากที่ดินทำกินเสื่อมโทรม ชาวบ้านหันมาพึ่งสารเคมี เช่นปุ๋ย ยาฆ่าหญ้า แต่ประสบกับปัญหาต้นทุนการผลิตแพงขึ้น

การปรับตัวอีกรูปแบบหนึ่งคือเมื่อละทิ้งการทำไร่ ชาวบ้านหันไปพึ่งพาการรับจ้างภายนอกในงานเกษตรซึ่งเป็นงานรายวันที่ไม่แน่นอน มีงานทำเป็นช่วง งานรับจ้างในช่วงแรกคือการรับจ้างปลูกสวนป่า งานถางไร่ ชุดนา ดำนา เกี่ยวข้าว ฯลฯ รายได้จาการับจ้างเพียงพอแค่ซื้ออาหารประจำวันส่วนใหญ่ไม่มีเงินเก็บไว้ใช้จ่ายฉุกเฉิน ในช่วงหลัง พ.ศ.2530 เป็นต้นมาบางครั้งเริ่มออกไปทำงานรับจ้างห่างออกไปถึงต่างจังหวัดในช่วงฤดูแล้งและกลับมาทำไร่ในช่วงฤดูการเพาะปลูก อย่างไรก็ตามการปรับตัวเป็นแรงงานรับจ้างไม่สามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและนำพาชาวบ้านปางอึกาเข้าสู่วงจรของระบบทุนนิยมในฐานะแรงงานราคาถูกที่ช่วยอุดหนุนการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ชาวปางอึกามีส่วนได้เพียงน้อยนิด

กระบวนการที่สาม การพังทลายของระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ

นอกจากจะกีดกันการใช้ทรัพยากรตามวัฒนธรรมเดิมของชาวบ้านปางอึกา รัฐบาลยังได้สนับสนุนการพัฒนาาระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์เข้าสู่ชุมชนบนพื้นที่สูง ด้วยการเอื้อให้มีการผลิตเชิงพาณิชย์ พร้อมทั้งสนับสนุนสาธารณูปโภค เช่น ถนน ไฟฟ้า ที่อำนวยความสะดวกด้านการค้าขายระหว่างชุมชนชาวเขากับเมืองได้สะดวกยิ่งขึ้น กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2533 มีการพัฒนาจากถนนดินลูกรังเป็นถนนลาดยาง เชื่อมระหว่างเส้นทางไปอำเภอแมริมและชุมชนชาวเขาที่อยู่บนดอย

การพัฒนาเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์บนดอยเช่นชุมชนที่อยู่ถัดขึ้นไปจากชุมชนปางอึกา ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเช่น ที่ดิน และน้ำ อย่างเข้มข้นส่งผลเสียต่อระบบนิเวศ ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติทรุดหรือลดลงอย่างรวดเร็ว เป็นเงื่อนโซ่ให้ชาวบ้านปางอึกาพึ่งพาป่าในด้านอาหารและปัจจัยอื่น ๆ ได้น้อยลง นอกจากนั้น ถนนที่สะดวกทำให้ง่ายต่อการเข้ามาแสวงหาทรัพยากรจากป่า เช่น ของป่า จากคนภายนอก และคนบนดอย เพิ่มแรงกดดันต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น

ชาวบ้านปางอึกาส่วนใหญ่ไม่สามารถผนวกตัวเองสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ได้อย่างเต็มที่ในด้านการผลิตเนื่องจากข้อจำกัดเรื่องที่ทำกิน ทุนในการผลิต ความรู้ มีบางครั้งเริ่มที่พยายามผลิตแต่กลับพบว่าขาดทุนไม่คุ้มค่าจึงเลิก บางครั้งเริ่มเพาะปลูกพืชบางชนิดในนาหลังฤดูเก็บเกี่ยวเพื่อขาย เช่น ถั่วแขก ถั่วแดง อย่างไรก็ตามไม่มีครัวเรือนใดทำอาชีพเพาะปลูกพืชผักเพื่อจำหน่ายเป็นอาชีพหลัก

ผลกระทบต่อชุมชนปางอึกา นอกเหนือจากการทำลายระบบนิเวศจากการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว ยังนำวิธีคิดเกี่ยวกับการครอบครองสิทธิในที่ดินตามหลักกรรมสิทธิ์เอกชนเข้ามาสู่ชุมชน เห็นได้จากช่วงนี้จะมีบางครั้งเรือน "ขายสิทธิ" ในที่ทำกิน และ"ขายที่" เช่น ที่บ้านให้แก่กัน จากเดิมที่สามารถยกให้

หรือแบ่งปันให้กันในหมู่เครือญาติหรือเพื่อนบ้านที่ขาดที่ปลูกบ้านหรือที่ทำกิน เป็นความสูญเสียทางวัฒนธรรมในการจัดการที่ดินที่นำไปสู่ความอ่อนแอของพลังชุมชนลงอีกอย่างหนึ่งจากการพังทลายลงของระบบเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ

ในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ.2525 -พ.ศ.2543 พบว่ามีครัวเรือนไร้ที่ทำกินในชุมชนบ้านปางอีกาเกิดขึ้น ชาวบ้านจัดว่าเป็นครัวเรือนที่ยากจนที่สุดเพราะมีฐานะในแบบ "หาเช้ากินค่ำ" บางครัวเรือนเก็บหาของป่าขายเป็นอาชีพ ในขณะที่บางครัวเรือนเริ่มหันไปค้ายาบ้า เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนที่ไม่เคยมีมาก่อน

กระบวนการที่สี่ ภาวะความไม่มั่นคงในการปรับตัวด้านเศรษฐกิจ

การพึ่งพาตัวเองได้ เป็นสิ่งที่ชี้ถึงความมั่นคงในระบบเศรษฐกิจเพื่อยังชีพเดิมของชาวบ้านปางอีกา เมื่อรัฐกีดกันสิทธิการใช้ทรัพยากรเพื่อยังชีพจนทำให้ระบบการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจของชุมชนพังทลายลง พบว่า ชาวบ้านปางอีกาเริ่มสูญเสียภาวะการพึ่งพาตัวเองด้านเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ การปรับตัวเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบไม่สร้างภาวะความไม่มั่นคงทั้งในด้านการผลิต และการแสวงหารายได้

เช่น การสูญเสียการผลิตเพื่อยังชีพนำไปสู่การสูญเสียความรู้ในการจัดการที่ดินและการยังชีพจากธรรมชาติ นับตั้งแต่ พ.ศ.2530 ชาวบ้านหันมาพึ่งพาการใช้สารเคมีการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า จากเดิมที่ไม่ใช้มาก่อน การพึ่งพาสารเคมีดังกล่าวนอกจากจะเป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิต ยังเป็นการใช้ความรู้และเทคโนโลยีจากภายนอกที่เน้นความรวดเร็วสะดวกสบายแต่มีความเสี่ยงต่อสุขภาพของสมาชิกในชุมชน

ระบบความรู้เดิม เช่น ความรู้เกี่ยวกับชนิดดิน และพืชที่เหมาะสมสูญเสียไปเนื่องจากการใช้สารเคมีไม่ต้องคำนึงถึงสภาพที่และพืชพันธุ์ ปุ๋ยเคมีสามารถทำให้พืชผักงอกงามได้ทุกพื้นที่ การพึ่งพาสารเคมีดังกล่าวยิ่งตอกย้ำการสูญเสียภูมิปัญญาที่สั่งสมมาในวัฒนธรรมของชาวกระเหรี่ยง ชุมชนปางอีกาไม่สามารถปรับความรู้ในการจัดการที่ดินและพันธุ์พืชเพื่อการผลิตได้อีกต่อไป ในเงื่อนไขการผลิตแบบใหม่และการใช้สารเคมีต่าง ๆ

นอกจากนั้นในช่วงหลัง พ.ศ.2525 เป็นต้นมาชุมชนปางอีกาเริ่มสูญเสียศักยภาพการจัดการแรงงานภายในชุมชน ดังได้กล่าวแล้วว่าเมื่อชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องพึ่งพารายได้จากงานรับจ้างภายนอก สร้างแรงสะท้อนถึงระบบการจัดการแรงงานแบบแลกเปลี่ยนภายในชุมชน ซึ่งในอดีตเคยมีลักษณะเป็นสถาบันทางสังคมในชุมชนที่เชื่อมต่อสมาชิกในการผลิต และการสานความสัมพันธ์ในชุมชน เป็นการผลิตความ

สัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่เกื้อหนุนสมาชิกในชุมชนโดยเน้นความสามัคคีที่ร่วมมือร่วมแรงกันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมในชุมชน

การปรับตัวเป็นแรงงานรับจ้างทำให้ระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชนสะดุด มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันน้อยลง จากการที่บางครัวเรือนออกไปรับจ้างในต่างจังหวัดเป็นเวลาหลายเดือนและกลับมาทำไร่ เช่นครัวเรือนที่จันทร์สม ในเดือนไซที่ต้องทำงานรับจ้างเป็นหลัก จึงไม่มีเวลาไปแลกเปลี่ยนแรงงานกับเพื่อนบ้านที่จันทร์สมจึงทำอะไรได้แปลงเล็กๆ เนื่องจากมีแรงงานเฉพาะของตัวเอง ทำให้ได้ผลผลิตน้อย พอกินสำหรับครอบครัวเพียงสองถึงสามเดือน สำหรับครอบครัวที่ยังทำการผลิตงานบางชนิดต้องจ่ายเงินค่าจ้าง จากเดิมที่ไม่จำเป็นต้องจ่าย เช่น ค่าขนข้าวกลับบ้าน ค่าไถนา เป็นต้น ดังนั้น การสูญเสียสถาบันทางสังคมที่เคยทำหน้าที่จัดการแลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชนปางอิกายังทำให้ชาวบ้านสูญเสียศักยภาพในการพึ่งพาตัวเองมากขึ้น

ส่วนการพึ่งพารายได้จากการทำงานรับจ้างเป็นการพึ่งพาในสถานะเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกที่ไม่มี ความมั่นคงในรายได้และการมีงานทำ เนื่องจากส่วนใหญ่ชาวบ้านปางอิกไม่สามารถเข้าถึงแหล่งจ้างงานที่มีงานประจำ ชาวบ้านสามารถหารายได้จากการทำงานรับจ้างตราบเท่าที่มีเรี่ยวแรงในการทำงาน ในวัยที่สูงอายุไม่มีรายได้ต้องพึ่งพาลูกหลาน ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็น "ภาระ" เช่นกรณีชาวบ้านสูงอายุผู้หนึ่งผูกคอตายที่บ้านเนื่องจากเจ็บป่วยเรื้อรังจนรู้สึกว่าตัวเองเป็น "ภาระด้านค่าใช้จ่าย" ของลูกๆ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่แสดงถึงภาวะบีบคั้นในชีวิตของชาวบ้านอย่างรุนแรง

นอกจากจะพึ่งตัวเองในด้านการผลิตได้น้อยลง ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังพึ่งพาป่าในด้านอาหาร ยา และปัจจัยดำรงชีวิตอื่น ๆ ได้น้อยลง ยกตัวอย่าง เช่น พลังงาน จากที่ชาวบ้านสามารถเก็บหาฟืนไม้แห้งจากป่าได้ไม่ยากนัก ปัจจุบันพืนหายาก ชาวบ้านบางครัวเรือนต้องจ้างเพื่อนบ้านหาฟืนจากป่า และตัดฟืนให้ ทั้ง ๆ ที่หน้าพื้นที่นี้แต่เดิมเป็นของพ่อบ้านที่สามารถเสาะหาฟืนมาเก็บตุนไว้ใช้ตลอดปี แต่ปัจจุบันการหาฟืนยากมากขึ้น เนื่องจากมีทั้งคนบนดอยและคนภายนอกเข้ามาเก็บไปใช้และขายเพิ่มขึ้น การหาฟืนและผ่าฟืนจึงเสียเวลามากแต่ ฟืนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับครัวเรือนที่ต้องหุงต้มอาหารและต้มข้าวหมู ดังนั้นพ่อบ้านที่ต้องไปรับจ้างภายนอกจึงแก้ปัญหาด้วยการจ้างเพื่อนบ้านให้หาฟืนให้อีกที่

การสูญเสียการพึ่งพาตัวเองในการเก็บหาอาหารจากป่าเห็นได้จาก การมีร้านค้าขายอาหารจากตลาด ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในชุมชน ที่สำคัญคือชาวบ้านกล่าวว่าปัจจุบันส่วนใหญ่หันมาซื้ออาหารจากร้านค้าเนื่องจาก "ไม่มีเวลา" ไปเก็บหาอาหารจากป่า จากไร่ เพราะต้องใช้เวลานานในแต่ละครั้งจึงจะได้อาหารพอกินในครอบครัวเพราะหาอาหารได้ยากมากขึ้น การซื้อที่ร้านค้าจึงสะดวกกว่า จากข้อมูลรายจ่ายของแต่ละครัว

เรือนส่วนมากจะสูญเสียไปกับการซื้อกับข้าว “การซื้อกับข้าว” จึงกลายเป็นวิถีชีวิตใหม่ในชุมชนที่สะท้อนถึงความไม่สามารถพึ่งพาป่าและพึ่งพาตัวเองได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่บริโภคอาหารจากตลาดมากขึ้น ซึ่งหมายถึงรายจ่ายจำนวนมากในแต่ละปีของทุกครัวเรือน

โดยสรุป ความยากจนของชาวบ้านปางอึกา เกิดจากการที่ชาวบ้านไม่สามารถปรับตัวเข้ากับปัญหาใหม่ๆที่เกิดจากการพัฒนาของรัฐ บนพื้นฐานของวัฒนธรรมเดิมในชุมชนได้ แรงกดดันประชากรทั้งจากภายในและภายนอก ประกอบกับนโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐ ทำให้ชาวบ้านจำต้องเพาะปลูกในพื้นที่จำกัดด้วยวิธีการแบบดั้งเดิม คุณภาพของดินจึงเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว พร้อม ๆ กับผลผลิตลดลงด้วย ในสถานการณ์เช่นนี้ การพยายามรักษามาตรฐานการดำรงชีวิตเอาไว้ให้ได้จะมีทางเลือกไม่มากนัก การเลือกเส้นทางการปรับตัวในแต่ละแบบ กล่าวคือ ทำการผลิตต่อไปในที่ดินที่เสื่อมโทรม กับการเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกในตลาด ล้วนเป็นภาวะที่ต้องพึ่งพาทนออกทั้งสิ้น ทำให้ชาวบ้านปางอึกาต้องเผชิญกับภาวะความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัด จากการเป็นชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้มาสู่การเป็นชุมชนที่ยากจน

โครงการพัฒนาชาวเขาเผ่าที่ผ่านมาเป็นการตอบสนองความต้องการของคนภายนอก (รัฐ ตลาด และแรงกดดันจากต่างประเทศ) มากกว่าพยายามแก้ไขปัญหาชาวเขา การกำหนดการพัฒนาไม่ได้สร้างขึ้นจากการเชื่อมโยงวิถีชีวิตชาวเขาเข้ามาเป็นพื้นฐานเพื่อเสริมสร้างให้การพึ่งตัวเองได้มีความมั่นคง ทำให้การพัฒนาเป็นการสร้างปัญหามากกว่าการส่งเสริมหรือปรับมาตรฐานชีวิตของชาวเขาให้เข้าสู่ระบบสมัยใหม่ที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้านปางอึกาคือปัญหาขาดความมั่นคงในการใช้ทรัพยากร ปัญหาการขาดแคลนสิทธิในที่ทำกิน ไม่ได้รับการแก้ไข รัฐกลับเพิ่มมาตรการควบคุมการใช้ที่ดิน ทำให้ปัญหาทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ปัญหาข้าวไม่พอกินรัฐไม่ได้ปรับปรุงแก้ไข กลับไปส่งเสริมการปลูกพืชเงินสด เพื่อซื้อข้าวกิน

ในขณะที่รัฐกีดกันชาวบ้านในป่าไม่ให้ใช้สิทธิการจัดการที่ดินแบบ แต่กลับเลือกให้สิทธิการทำลายทรัพยากรป่าจำนวนมากเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นการสร้างเขื่อนที่ทำลายพื้นที่ป่าหลายล้านไร่ การสัมปทานเหมืองแร่ การสัมปทานตัดไม้ การตัดถนนเข้าไปในเขตพื้นที่ป่า ฯลฯ กลับเป็นกิจกรรมที่รัฐอนุญาตให้ทำได้ แม้ว่าจะมีผลทำลายสิ่งแวดล้อมมากเพียงใดก็ตาม ดังนั้น ความไม่เป็นธรรมในโครงสร้างการจัดการทรัพยากรจากการใช้อำนาจรัฐ เป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิทางด้านเศรษฐกิจของชาวบ้าน นับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการกลายเป็นคนจนในบ้านปางอึกา ที่กลายเป็นคนจนทั้งด้านกาย

ภาพ กล่าวคือเงินรายได้ และความมั่นคงทางอาหาร จนสิทธิทางเศรษฐกิจแบบยังชีพ ไร้ทางเลือกในการที่จะพัฒนาพลังต่าง ๆ จากภายในชุมชนสำหรับแก้ไขปัญหา “ความยากจน” ในปัจจุบันจึงพบว่าชาวบ้านปางอึกาส่วนใหญ่อยู่ในสถานภาพแรงงานรับจ้างราคาถูกกึ่งเกษตรกรรายเล็ก ที่อยู่ชายขอบของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ปัญหาในชีวิตปัจจุบันคือ การดิ้นรนหารายได้ให้เพียงพอกับการใช้จ่าย และภาวะการเป็นหนี้สินเกือบทุกครัวเรือน เป็นบทสรุปของกระบวนการกลายเป็นคนจนของคนกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยตลอดระยะเวลาที่มีการ “พัฒนาประเทศ”